

UOT:811.111.

**İNGİLİS DİLİNDƏ AFFİKSAL SÖZ YARADICILIĞININ LİNGVİSTİK
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

f.ü.f.d. Kərimova Firuzə Rəhim qızı
Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası
k.firuz@mail.ru

Xülasə: Məqalə, müasir ingilis dilində şəkilçilərin (affikslərin) söz yaratmadakı rolunu və onların morfoloji xüsusiyyətlərini araşdırılır. Şəkilçilər dilin qrammatik strukturlarını müəyyən edərək yeni anlayışlar yaradır. Həm ingilis dilindən, həm də digər dillərdən alınmış çoxsaylı affikslər müasir ingilis dilində yer alır. Lakin bu affikslərin heç də hamısı yeni söz yaratmaqda istifadə olunmur. Məqalədə, “canlı affiks” anlayışına xüsusi diqqət yetirilir və onların məhsuldar, yaradıcı olmaları vurğulanır.

Affikslərin aşağıdakı əsas xüsusiyyətləri qeyd olunur:

- *Yaradıcı əsasa qoşularkən affiks müəyyən bir mənanı ifadə etməlidir.*
- *Affiks asanlıqla söz yaradan element kimi qəbul edilməli və digər affikslərlə yeni sözlər yaratmağa imkan verməlidir.*
- *Affiks, yalnız istifadə olunduğu köklərdən deyil, digər mənşəli köklərlə də yeni sözlər yaratmalıdır.*
- *Affiks müəyyən bir tezliklə istifadə olunmalıdır, yəni daha çox söz yaradan affiks daha məhsuldar hesab edilir.*

Açar sözlər: söz yaradıcılığı, affiks, ingilis, dil, sözyaratma, məhsuldar, qeyri-məhsuldar.

Ключевые слова: создание слов, аффикс, английский язык, словообразование, продуктивный, непродуктивный

Key words: word formation, affix, English language, derivation, productive, non-productive.

Sözyaratma prosesi-dilin mövcud nümunələrinə əsaslanaraq yeni, motivasiyalı leksik vahidlərin-adların yaradılması prosesidir və bu proses dilin özünə xas sözyaratma qaydaları sisteminə uyğun olaraq həyata keçirilir. Yeni leksik vahidlərin yaranması, ilkin köklərin xarici və daxili formasına təsir edərək sözyaratma formantları vasitəsilə həyata keçirilir. Sözyaratma prosesinin əsas funksiyası yeni sözün yaranmasıdır.

Söz yaradıcılığı termini iki əsas mənaya malikdir: ilk mənasında o, dildə yeni sözlərin yaranması prosesini ifadə etmək üçün istifadə olunur. Dil davamlı inkişaf vəziyyətindədir və bu inkişaf müəyyən dil proseslərini, o cümlədən yeni leksik vahidlərin yaradılması prosesini əhatə edir. Bu prosesə “sözyaratma” adı verilmişdir. E.S. Kubryakova isə hesab edir ki, “söz yaradıcılığı proseslərinin mahiyyəti yeni adların, yeni ikinci dərəcəli işarə vahidlərinin yaradılmasında qorunub saxlanılır və belə adlar sözlər olduğuna görə, “söz yaradıcılığı” termini ilk növbədə sözlərin yaranması prosesini adlandıran bir termin kimi açıqlanır” [7, s.9].

İkinci mənada isə söz yaradıcılığı termini leksik vahidlərin yaranma prosesini öyrənən elm sahəsini bildirir. Söz yaradıcılığı dilçiliyin müstəqil bir sahəsi kimi yalnız sonralar XX əsrin sonlarında, müstəqil sahə olaraq qəbul edilmişdir.

Baxmayaraq ki, söz yaradıcılığı dilçilik elminin müstəqil bir sahəsidir, o, digər bölmələrlə – morfolojiya, sintaksis və leksikologiya ilə sıx bağlıdır. Söz yaradıcılığının bu dilçilik sahələri ilə əlaqələri akademik V.V.Vinoqradov, E.S.Kubryakova, S. Cəfərov, M.

Hüseynzadə, M. Mirzəliyeva, M. Mahmudova və digərlərinin tədqiqat əsərlərində ətraflı şəkildə işıqlandırılmışdır.

Söz yaradıcılığının əsas vəzifəsi, dilin inkişafı prosesində yaranan yeni leksik vahidlərin formasının, semantik, genetik və digər qanunauyğunluqlarını, xüsusiyyətlərini öyrənməkdən ibarətdir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu vəzifəni yerinə yetirmək, söz yaradıcılığı qaydalarına tətbiq edilən məhdudiyyətlərin təhlili olmadan mümkün deyil. Söz yaradıcılığında belə məhdudiyyətlər kifayət qədər mürəkkəb və az tədqiq edilmişdir.

“Yeni leksik vahidlərin yaranması müəyyən söz yaradıcılığı modelləri əsasında baş verir, bu modellər isə dilin tarixən inkişaf etmiş strukturlarına əsaslanır” [6,s.89].

Söz yaratma prosesi — modeləşdirmə prosesidir, modeldən kənarda düzəltmə söz yaratmaq mümkün deyil. Modeləşdirmə və modeldən kənarda söz yaratmağın mümkün olmaması fikri əsasən morfoloji üsulla söz yaradıcılığına aiddir. Bu proses, düzəltmə sözlərin modeləşdirilməsinin xüsusiyyətlərini öyrənməklə əlaqəlidir, söz yaratma qaydalarının fəaliyyət diapazonunun müəyyənəşdirilməsi və müxtəlif növ məhdudiyyətlərin (fonetik, morfoloji, semantik və pragmatik— F. Kərimova) tədqiqi ilə, həmçinin bütün söz yaratma üsulları vasitəsilə yaradılmış düzəltmə sözlərin yaradılması problemlərinin araşdırılması ilə əlaqəlidir.

“Müasir ingilis dilində şəkilçilər vasitəsilə söz yaratma prosesi olduqca mürəkkəb və məhsuldardır. Bu üsul, dilin ifadə imkanlarını genişləndirir, yeni anlayışlar və funksiyalar yaradır. Şəkilçilər həmçinin dilin qrammatik strukturlarını müəyyən edir, buna görə də onlar həm təhlil, həm də dilin inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir” [6, s.91].

Son illərdə nəşr olunan elmi ədəbiyyat, affiksəl söz yaradıcılığı məsələlərini müzakirə edərkən bir çox müəlliflərin, bəzən mütləq fərqli mənaya və mənşəyə sahib olan, lakin formal baxımdan eyni olan sözyaradıcısı elementləri bir affiks altında topladığını göstərir.

Morfoloji üsulla sözyaratmada kök və sözdüzəldici şəkilçilər- affikslər iştirak edir. Bildiyimiz kimi ingilis dili flektiv dillərdəndir. Şəkilçilərin ingilis dilində işlənmə intensivliyi aqlütinativ dillərdən, o cümlədən Azərbaycan dilindən dəfələrlə aşağı səviyyədədir. Lakin bununla belə biz ingilis dilinin söz yaradıcılığının linqvistik xüsusiyyətlərini tədqiq edərkən şahidi oluruq ki, müasir ingilis dilində yeni sözlərin yaranmasında affikslərin rolu danılmazdır. Sözyaratma formantları, düzəltmə sözün yaradılmasında istifadə olunan əsas hissələrdir. Aqlütinativ dillərdə olduğu kimi ingilis dilində də affikslər köklərin üzərinə artırılır. İngilis dilində yeni sözlərin yaradılmasında prefikslər də önəmli rol oynayır. Lakin o başqa bir məqaləmizin mövzusu olacaq.

Sözlərin morfoloji üsulla yaranma prosesi derivasiya ilə bağlıdır. **Derivasiya**-dilçilikdə bir sözün və ya söz kökünün yeni bir sözə çevrilməsi prosesi və ya bu prosesə əsaslanan üsuldur. Başqa sözlə, derivasiya bir sözün kök və ya əsasına şəkilçilərin əlavə edilməsi ilə yeni bir sözün yaranmasını təmin edir. Məsələn, ingilis dilində “help” (kömək) sözünə *-ful* şəkilçisi əlavə edilərək “helpful” (köməkçi) sözü yaranır. Bu proses nəticəsində yeni bir söz meydana gəlir ki, bu da əvvəlki sözün mənasını dəyişə və ya yeni bir semantikada istifadə oluna bilər.

Derivatalogiya isə derivasiya prosesi və onun qanunları, xüsusiyyətləri üzərində aparılan elmi araşdırmaadır. Bu sahə dilin morfoloji quruluşunu, söz yaradıcılığını, yeni sözlərin yaranma qaydalarını və bu prosesin dilin inkişafına təsirini öyrənir. Derivatalogiya derivasiya prosesinin müxtəlif növlərini və bu prosesin dil sistemindəki yerini öyrənir. Bu sahə, həmçinin derivasiya qaydalarını, morfemlər arasındakı əlaqələri və sözlərin necə yaranmasını araşdırır. Beləliklə, derivatalogiya morfoloji üsulla söz yaradıcılığını, kök və şəkilçi arasındakı əlaqələri öyrənməklə məşğuldur.

Düzəltmə sözlərin tərkibində şəkilçilərlə kök sözlər quruluş və semantika cəhətdən birləşməsinə uyğun olmalıdır. Forma və məzmun birliyi düzəltmə sözlərin əsas əlamətidir. E.Benvenist yazır: “Nə qədər çalışılsa da, məzmunu nəzərə almamaq, ondan qaçmaq və ondan qurtulmaq mümkün olmamışdır. Nə qədər cəhd olsa da, o, Meduzanın başı kimi həmişə dilin mərkəzindədir, onu görənləri sehləyir” [4, s.64].

Söz yaradıcılığında forma və məzmun birliyindən danışarkən, semantikanın söz quruluşu ilə bağlı olduğunu qeyd etmək vacibdir. Çünki morfoloji üsulla söz yaradıcılığının əsas funksiyalarından biri düzəltmə sözün mənasını və ya onun mənası üzərindəki çalarları formalaşdırmaqdır. Düzəltmə sözün təhlilinin ən yaxşı nəticəsini əldə etmək üçün onun həm struktur, həm də koqnitiv parametrlərini nəzərə almaqla ona kompleks struktur-prototip yanaşma tətbiq etmək olar [2, s.54]. Yeni leksik vahidlərin yaranmasının qanunauyğunluqları və xüsusiyyətləri söz yaradıcılığı prosesində müəyyən edilir. Düzəltmə sözlərin təhlili köklər və affikslər arasında mövcud olan əlaqələri müəyyənləşdirməyi nəzərdə tutur. Morfoloji üsulla söz yaradıcılığı prosesində formal-semantik dəyişikliklər baş verir.

İngilis dilində isə, sözdüzəldici elementlər çox vaxt müstəqil sözlərdən yaranır ki, bu da onların mənaalarını daha aydın və şəffaf edir. Məsələn, müasir ingilis dilində *-less*, *-like*, *-ly*, *-ness*, *-hood*, *-ful*, *-over*, *-un*, *-under* kimi affikslər müstəqil mənalı sözlərdən əmələ gəlmişlər.

Müasir ingilis dilindəki leksik şəkilçilər mənşəcə ingilismənşəli, həm də digər dillərdən alınmış ola bilər. Mənşəyinə baxmayaraq affikslərin hamısı müasir dildə söz yaradan elementlər kimi istifadə edilmir. V.V.Vinoqradovun qeyd etdiyi kimi, öz mənasını itirmiş, məhsuldar olmayan və yalnız müəyyən söz növünün göstəricisi kimi qəbul edilən affikslər artıq affiks sayılmaz və yalnız potensial olaraq bəzi xüsusiyyətini saxlayır [5,s.89]. Buna əsaslanaraq dildə “canlı affiks” termini meydana çıxır. Müasir dildə “canlı affiks” nə deməkdir və bu affikslərin hansı xüsusiyyətlərə malik olması lazımdır? [8, s.23] Affikslərdən yaranan sözlərin təhlili göstərir ki, affikslərin aşağıdakı xüsusiyyətləri var:

- a) Müasir dildə işlənən əsasə qoşularaq müəyyən bir məna ifadə etməlidir.
- b) Affiks asanlıqla söz yaradan element kimi seçilməli və danışanın beynində aydın şəkildə sözün bir hissəsi kimi qəbul olunmalıdır. Affiksin qoşulduğu kök və ya əsas dildə müstəqil işlənmə tezliyinə malik olmalıdır. Əsas və ya kökə artırılan affikslər o zaman canlı sayılır ki, digər sözlərin yaranmasında da aktiv iştirak etsin.
- c) Affiks yalnız ilkin olaraq istifadə olunduğu söz köklərindən deyil, digər köklərdən də yeni sözlər yaratmaq üçün istifadə edilməlidir. Əgər bu, alınma affiksdirsə, keçdiyi dilin formantlarına uyğun sözlər yaratmalıdır.
- d) Affiks o zaman canlı sayılır ki, dildə müəyyən bir tezliklə istifadə olunsun. Hər hansı bir affiks daha çox söz yaradırsa daha məhsuldar sayılır. Bu xüsusiyyəti də nəzərə almaq vacibdir ki, bir çox affikslər müstəqil sözlərdən və ya mürəkkəb sözlərdən yaranır. Mürəkkəb sözün bir komponenti ilkin mənasını itirir və tədricən ümumi bir mənaya sahib olur.

İngilis dilindəki hər hansı bir affiks çoxlu sayda müxtəlif kök morfemlərə ilə birləşə bilər. Canlı affiks yeni sözlər, eyni zamanda yeni anlayışlar yaradır. Yeniliklərə yalnız sözlər deyil, həm də dilin mövcud lüğətində hələ qeyd olunmayan və yalnız danışq prosesində yaranan potensial sözlər də daxildir. Bildiyimiz kimi, dildə yeni yaranan sözlər yarandığı halda lüğətlərdə əks olunmur. Onlar zamanla canlı danışq dilində işləklilik qazanır, sonra lüğətlərdə yer alır. Əgər bu yeni sözlər dildə uğur qazanırlarsa, cəmiyyətdə onlara tələbat yaranarsa, yeni yaranan leksik vahidlər digər danışqanlar tərəfindən qəbul edilir.

Bütün bu xüsusiyyətlərdən çıxış edərək, affiksə aşağıdakı tərif vermək mümkündür: affiks, öz inkişafında ümumi bir sinfə aid olan əsasə və kökə qoşulmaqla onun mənasını dəyişdirən şəkilçi morfemlərdir [9, s.25].

Təbii ki, bütün məhsuldar affikslər canlıdır, lakin bütün canlı affikslər bərabər dərəcədə məhsuldar olmurlar. Məhsuldarlıq dedikdə, bir affiksin dildə yaratdığı yeni sözlərin sayı və affikslərlə yeni sözlərin nə qədər tez-tez yaradılması nəzərdə tutulur. Beləliklə, ingilis dilində affikslər az məhsuldar, məhsuldar, bəzi affikslər isə mütləq məhsuldarlıq xüsusiyyətlərinə malik olur.

İngilis dilinin affiksəl infrastrukturunda bir çox alınma elementlər mövcuddur. Belə elementlərin sayı ingilis dilində əhəmiyyətli dərəcədə çoxdur. İngilis dilində bu cür elementlər əsasən roman dillərindən keçən elementlərdir. Məsələn, *-ant*, *-ent*, *-ine*, *-in*, *-id*, *-ute*, *-ete* və sair kimi affikslər ənənəvi olaraq alınma affikslər olaraq adlandırılır. V.V.Vinoqradov onları morfoloji işarələr olaraq adlandırır, çünki müasir dildə onlar heç bir söz yaradıcılıq funksiyası daşıyırlar. “İngilis dilindəki alınma affikslərin rolu haqqında ingilis ədəbiyyatında böyük qarışıqlıq mövcuddur” deyər N.N.Amosova qeyd edir [3, s.32]. Bu qarışıqlığın səbəbi əsasən ingilis dilçilərinin məhsuldar affikslərlə morfoloji işarələr arasında fərq qoymamasıdır. Ümumiyyətlə, dilçilikdə alınma şəkilçilər mövzusu hamı tərəfindən birmənalı şəkildə qəbul olunmur. Bəzi dilçilər alınma şəkilçi terminini qəbul etmirlər. Əslində bu fikirlərin müəllifləri də müəyyən qədər haqlıdır. Çünki affikslər müstəqil mənə daşımadıqları üçün müstəqil şəkildə bir dildən digərinə keçə bilməzlər. Bu tip elementlər yalnız sözün tərkibində bir dildən digərinə keçə bilər.

Nümunə olaraq, bəzi alınma elementlərə nəzər salaq:

-able şəkilçisi latın dilindən alınmışdır və feillərin əsaslarından törəyən sifətlər üçün istifadə edilir. “able” sözü latın dilindən gələn və “capacitas” (bacarıq, qabiliyyət) kimi anlayışlarla əlaqəli olan bir əlavə və ya şəkilçidir. Latınca “habilis” sözü “bacarıqlı”, “qabiliyyətli” mənasında istifadə olunur və bu da “able” sözünün əsasıdır. İngilis dilində “able” şəklində formalaşan bu söz, “qabiliyyətli”, “bacaran”, “imkanlı” və ya “yerinə yetirə bilən” mənalarını daşıyır. Yəni, “able” hissəciyi birinin və ya bir şeyin müəyyən bir işi yerinə yetirmək və ya müəyyən bir şey etmək üçün lazım olan bacarıq və imkanlara sahib olduğunu bildirən sözlər yaradır. Bu şəkilçi ingilis dilində çox asanlıqla yeni söz yaradan element kimi istifadə olunur. İngilis dilində yaranan sifətlərdə məsələn, *utterable*, *absorbable*, *eatable* kimi sözlərdə diqqəti cəlb edir. Yeni sözlərin yaranmasında *-able* şəkilçisi o qədər məhsuldardır ki, müasir ingilis dilində onun vasitəsilə demək olar ki, hər hansı feildən yeni sifət yaratmaq mümkündür [10, s.95].

İngilis dilindəki *-ible* şəkilçisi latın dilindən alınmışdır. Bu şəkilçi, latınca *-ibilis* formasında mövcud olub, “bacarıqlı”, “qabiliyyətli”, “yapıla bilən” və ya “qarşısı alınmayan” mənalarını daşıyır. İngilis dilinə, xüsusilə fransız dilindən keçərək daxil olub, bu gün geniş şəkildə istifadə edilir. *-ible* şəkilçisi, latın dilində müsbət və ya mümkün olan xüsusiyyətləri ifadə edən çoxsaylı feil köklərindən meydana gələn sifətləri yaratmaqda istifadə olunur. *-ible* şəkilçisi, əsasən feil köklərinə əlavə edilərək onlardan sifət yaradır. Bu sifətlər bir şeyin qabiliyyətini, məqsədini və ya icazəsini ifadə edir. Yəni, bir şeyin edilə biləcəyini, mümkün olduğunu və ya bir xüsusiyyətə sahib olduğunu göstərir. Məsələn: *accessible* (açıq, əlçatan) – “əldə edilə bilən” deməkdir; *visible* (görünən) – “görülə bilən” mənasında; *credible* (etibarlı) – “inanıla bilən” mənasında; *possible* (mümkün) – “edilə bilən”; *digestible* (həzm edilə bilən); *audible* (eşidilə bilən); *perceptible* (qavranıla bilən) və s. mənasında. Bu şəkilçi, həmçinin inkar mənalar da ifadə edə bilər, məsələn, *impossible* (mümkün olmayan) və *incredible* (inanılmaz) sözləri.

İngilis dilindəki *-ible* və *-able* şəkilçiləri çox zaman eyni mənada istifadə olunsa da, bəzi incə fərqlər mövcuddur. *-able* şəkilçisi daha çox özbaşına hərəkət edə bilən şeyləri ifadə edir, yəni öz müstəqil fəaliyyətinə sahib olan şeylər. *-ible* şəkilçisi isə daha çox xarici təsirlər və ya xüsusiyyətlərdən təsirlənə bilən şeyləri ifadə edir. Məsələn: *acceptable* (qəbul edilə

bilən) – “qəbul etmək” hərəkətini edəcək bir şey; *credible* (etibarlı) – “inanmaq” hərəkətini edəcək bir şey.

-*ous* şəkilçisi ingilis dilinə söz yaradan element kimi adaptasiya olunub. O, həm roman, həm də german mənşəli əsaslardan sifət yaradır. Məsələn, *murderous*, *wonderous* və s. Lakin bu şəkilçi sifətlərlə birlikdə ingilis dilinə keçmişdir. İngilis dilindəki -*ous* şəkilçisi, latın dilindən alınmış bir şəkilçidir və “xüsusiyyətə sahib” və ya “müəyyən bir keyfiyyətə malik olan” mənasını daşıyır. Bu şəkilçi, əsasən feil köklərinə əlavə edilərək onları sifətə çevirir və həmin sifətlər, bir şeyin müəyyən bir xüsusiyyətə, keyfiyyətə və ya vəziyyətə sahib olduğunu göstərir.

-*ous* şəkilçisi latın dilindəki -*osus* şəkilçisindən gəlir.

Bu şəkilçi, xüsusilə fransız dilindən ingilis dilinə keçmişdir və bu günə qədər geniş şəkildə istifadə edilir.

-*ous* şəkilçisi, əsasən sifət yaradır. Bu sifətlər, müəyyən bir keyfiyyəti və ya xüsusiyyəti ifadə edir. -*ous* şəkilçisi ilə yaradılmış sifətlər, hər hansı bir xüsusiyyətin və ya vəziyyətin həmin obyekt və ya şəxs tərəfindən sahib olunduğunu göstərir.

Məsələn: *dangerous* (təhlükəli) – “təhlükə yaradan, təhlükə ehtiva edən”; *famous* (məşhur) – “məşhur olan, tanınan”; *curious* (maraqlandırان) – “maraq doğuran”; *delicious* (dadlı) – “dadlı, zövq verən”; *nervous* (əsəbi, həyəcanlı) – “nervoz, əsəbi”; *continuous* (davamlı) – “dayanmasız, kəsilməyən”; *joyous* (sevincli) – “sevincli, xoşbəxt”; *poisonous* (zəhərli) ; *precious* (dəyərli) – dəyərli; *courageous* (cəsur) – qorxusuz və cəsur bir davranışı ifadə edir.

Müasir ingilis dilində -*ous* və -*ful* şəkilçiləri sinonim sayıla bilər. -*ous* şəkilçisi ilə -*ful* şəkilçisi arasında bəzən qarışıqlıq yaranabilir. Hər iki şəkilçi, müəyyən bir keyfiyyətə sahib olmağı bildirir, amma istifadə sahələri fərqlidir. -*ous* şəkilçisi daha geniş və ümumi xüsusiyyətləri ifadə edir. -*ful* şəkilçisi isə müəyyən və konkret bir xüsusiyyəti daha spesifik bir şəkildə göstərir. Məsələn: *beautiful* (gözəl) – gözəllik xüsusiyyətinə malik bir şey; *joyous* (sevincli) – sevinclə əlaqəli, ümumiyyətlə sevincli bir vəziyyət.

Şəkilçi müstəqil şəkildə digər kök və əsaslara artırıla bilmir. ayrarkən, biz həmişə müstəqil olaraq istifadə olunan bir əsas əldə etmirik. Bu, o sifətlərə aiddir ki, onlar İngilis dilinə -*ous* şəkilçisi ilə daxil olub. Lakin, İngilis dilində yaranmış sözlərdə asanlıqla əsas çıxarılır, hansı ki, müstəqil olaraq isim kimi istifadə oluna bilər. Məsələn, *danger—dangerous*, *joy—joyous*, *glutton—gluttonous* və s.

-*ous* şəkilçisi ingilis dilində -*able* şəkilçisi qədər geniş yayılmayıb. Bunun səbəbi, yəqin ki, ingilis dilində milli sifət düzəldən şəkilçisi olan -*ful*-un mövcudluğudur. Milli və alınma şəkilçilər eyni mənanı ifadə edirlər. -*ful* şəkilçisi də -*ous* kimi, abstrakt isimlərdən keyfiyyət, xüsusiyyət və s. mənalarla sifətlər yaradır. Məsələn, *beautiful—beauteous*, *graceful—gracious*, *rightful—righteous*, *wonderful—wonderous* və s.

-*ant*, -*ent* şəkilçiləri ingilis dilində əsasən sifət və isim yaradan şəkilçilərdir. Bu şəkilçilər latın dilindən alınmış və xüsusilə isimlərdən sifətlər və bəzi hallarda feil köklərindən sifətlər yaratmaqda istifadə olunur. -*ant* şəkilçisi, latın dilindəki -*ans*, -*antis* şəkilçisindən gəlir və bir fəaliyyətin və ya vəziyyətin həyata keçirilməsini və ya daimi halını ifadə edir. Bu şəkilçi, feil köklərinə əlavə edilərək davranışın və ya fəaliyyətin davamlılığını göstərən sifətlər yaradır. Məsələn, *important* (vacib) – vacib olan, əhəmiyyətli; *servant* (xidmətçi) – xidmət edən, xidmət edən şəxs; *dominant* (hakim, üstün) – üstün olan, dominant olan; *elegant* (zərif, incə) – zərif və gözəl; *constant* (sabit, davamlı) – dəyişməz, davamlı və s. -*ant* şəkilçisi ilə yaranan isimlərə bunları nümunə göstərə bilərik: Məsələn, *assistant* (köməkçi) – kömək edən şəxs; *merchant* (ticarətçi) – mal satan şəxs; *combatant* (mübarizə aparan şəxs) – müharibəyə və ya döyüşə qatılan şəxs.

-ent şəkilçisi, əsasən feil köklərindən sifətlər və isimlər yaradır. Bu şəkilçi, bir fəaliyyətin və ya vəziyyətin xüsusiyyətini göstərir. -ent şəkilçisi, -ens, -entis latın şəkilçisindən gəlir və bir vəziyyətin və ya hərəkətin xüsusiyyətini bildirən sifətlər yaradır. -ent şəkilçisi ilə yaranan sifətlərə bunları nümunə göstərə bilərik: Məsələn, *different* (fərqli) – fərqlənən, müxtəlif; *relevant* (əlaqəli) – əlaqəli, uyğun; *absent* (olunmayan, olmayan) – mövcud olmayan; *excellent* (mükəmməl) – yüksək keyfiyyətli, yaxşı; *indifferent* (qeyri-maraqlı, laqeyd) – maraqsız, əhəmiyyətsiz və s.

-ent şəkilçisi ilə yaranan isimlərə bunları nümunə göstərə bilərik. Məsələn, *student* (tələbə) – təhsil alan şəxs; *resident* (yaşayışçı, sakin) – bir yerdə yaşayan şəxs; *patient* (xəstə) – müalicə edilən şəxs; *client* (müştəri) – xidmət alan şəxs və s.

-ant və -ent şəkilçiləri arasındakı aşağıdakı fərqlər vardır: -ant şəkilçisi, daha çox latın dilindən alınmış və aktiv fəaliyyətə işarə edir. Məsələn, “dominant” (hakim) – hər hansı bir fəaliyyətin üstünlük təşkil etdiyini bildirir. -ant şəkilçisi daha çox feil köklərindən isimlər və sifətlər yaradır. -ent şəkilçisi, həm sifətlər həm də isimlər yaradır, amma daha çox mövcudluq və xüsusiyyət ilə bağlıdır.

Roman dillərində bu şəkilçilərlə fəal işlətdiyi zərflərdən birinci şəxsin iştirakçıları yaradılır. İngilis dilində, bu şəkilçilərlə yaranan sifətlər, adətən, latın mənşəlidir.

Nəticə olaraq onu deyə bilərik ki, müasir ingilis dilində bəzi alınan şəkilçilər yalnız morfoloji işarələr olub ingilis dilinə digər dillərdən sözlərlə birlikdə keçiblər. Bəziləri isə söz yaradıcılığında aktiv şəkildə istifadə olunan şəkilçi morfemlərdir.

Ədəbiyyat

1. Cəfərov, S. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı /S.Ə.Cəfərov Azərbaycan Dövlət Universiteti.- Bakı: ADU, 1960.- 203s.
2. Mahmudova Q. Müasir türk dillərində düzəltmə söz. Bakı: Elm və təhsil, 2022, –326 s.
3. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. ЛГУ, 1963.
4. Бенвенист Э Уровни лингвистического анализа.— Сб.: Новое в лингвистике, вып. IV, М., 1965, с. 443. 10
5. Виноградов В. В. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии.— В кн.: Вопросы теории и истории языка, М., 1952. * Кубрякова Е. С. Указ, соч., сс. 350—359. * Там же, с. 385, 9
6. Карашук. П. М. Словообразование английского языка /—Москва:«Высшая школа» 1977,305 с.
7. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование. М., 1965, сс. 59—60. 13
8. Степанова М. Д. Аспекты синхронного словообразования. ЯИШ, 1972, № 3, с. 4. г Кубрякова Е. С. Указ, соч., с. 356.
9. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию. М., 1968, с. 25, 12
10. Щерба Л. В. Тезисы доклада, прочитанного на Петроградском съезде преподавателей родного языка и литературы в сентябре 1921 г. (■«Родной язык в школе», кн. 1 (2), М.-Л., 1923, с. 95).

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОЗДАНИЯ СЛОВ С ПОМОЩЬЮ АФФИКСОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Керимова Фируза Рахим кызы

Резюме

Статья исследует роль аффиксов в создании слов в современном английском языке и их морфологические особенности. Аффиксы, определяя грамматические структуры языка, создают новые концепции. В современном английском языке существует множество аффиксов, как заимствованных из других языков, так и родных. Однако не все эти аффиксы используются для создания новых слов. В статье особое внимание уделяется понятию «живого аффикса» и подчеркивается их продуктивность и креативность.

В статье рассматриваются следующие основные характеристики аффиксов:

При присоединении к основе аффикс должен выражать определенное значение.

Аффикс должен легко восприниматься как элемент, создающий слово, и должен обеспечивать возможность создания новых слов с другими аффиксами.

Аффикс должен создавать новые слова не только от корней, к которым он применяется, но и от корней другого происхождения.

Аффикс должен использоваться с определенной частотой, то есть аффикс, создающий больше слов, считается более продуктивным.

LINGUISTIC FEATURES OF WORD FORMATION WITH THE USE OF AFFIXES IN THE ENGLISH LANGUAGE

Kerimova Firuze Rehim qızı

Summary

This article explores the role of affixes in word formation in modern English and their morphological characteristics. Affixes, by defining the grammatical structures of the language, create new concepts. There are numerous affixes in modern English, both native and borrowed from other languages. However, not all of these affixes are used for creating new words. The article places special emphasis on the concept of the “living affix” and highlights their productivity and creativity.

The following main characteristics of affixes are discussed in the article:

When added to a base, the affix must express a specific meaning.

The affix should be easily recognized as an element that creates a word and must facilitate the creation of new words when combined with other affixes.

The affix must create new words not only from the roots to which it is applied but also from roots of different origins.

The affix must be used with a certain frequency; that is, an affix that generates more words is considered more productive.

Rəyçi: f.e.d.Lalə Qurbanova

Dövlət Gömrük Komitəsinin Akademiyası 16 yanvar 2025-ci il tarixli iclasın 01 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 29 yanvar 2025-ci il